

VU Research Portal

Mijn God", zei zij "" Mijn God, zei ze, "wat doe ik gek op schepen!" Enkele gedachten over emperische hermeneutiek, interculturaliteit en Heilige Schrift

de Wit, J.H.

2008

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

de Wit, J. H. (2008). *Mijn God", zei zij "" Mijn God, zei ze, "wat doe ik gek op schepen!" Enkele gedachten over emperische hermeneutiek, interculturaliteit en Heilige Schrift*. Evangel Press.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

“Mijn God,” zei ze, “wat doe ik gek op schepen!”.’
Enkele gedachten over empirische hermeneutiek,
interculturaliteit en Heilige Schrift

Mijnheer de rector, dames en heren,

In 1985 publiceert Gabriel García Márquez zijn roman *Liefde in tijden van cholera*. Het is een verhaal over de onmogelijke liefde tussen Florentino en Fermina. Het is fascinerend de roman te lezen vanuit cultuurperspectief. Bijna alles wat men over interculturele communicatie dient te weten, is erin te vinden. Met een samenvatting van dit boek leid ik de meer inhoudelijke kant van deze rede in.

Liefde in tijden van cholera

We zijn in Colombia, ergens in het tropische Noorden, bij de Caribische kust. Het is het begin van de vorige eeuw. Florentino, een bastaard en door zijn vader nooit wettelijk erkend, is twintig wanneer hij een telegram moet bezorgen bij de vader van Fermina Daza. Op de terugweg ziet hij door een raam Fermina zitten, dan 13 jaar, die een oudere vrouw voorleest. Het lezen wordt niet onderbroken, Fermina heft slechts even haar hoofd op om te zien wie er langskomt. ‘En deze toevallige blik’, schrijft Márquez, ‘was het begin van een zondvloed van liefde die een halve eeuw later nog niet ten einde was gekomen.’ Ze worden verliefd, maar er zijn onoverbrugbare sociaal-culturele verschillen. Zij trouwt met een bekend arts en blijft haar man vijftig jaar trouw. In die vijftig jaar heeft hij, Florentino, precies 622 verschillende relaties.

Na vijftig jaar sterft Fermina’s echtgenoot. Hij valt uit de mangoboom waaruit hij zijn papagaai wil halen die hem urenlang vanuit de boom heeft zitten beledigen. De passage is te mooi om niet even te horen. ‘Niemand had tijdig gemerkt dat zijn vleugels te lang waren geworden; en die ochtend zouden ze hem gaan kortwieken, toen hij ontsnapte naar de top van de mangoboom. Het was hun in drie uur niet gelukt hem te pakken te krijgen. De dienstmeisjes, die geholpen werden door andere uit de buurt, hadden allerlei listen toegepast om hem naar beneden te krijgen, maar hij bleef koppig op zijn plaats zitten en stikkend van het lachen schreeuwde hij “leve de liberale partij, leve de liberale partij...”’. Ten einde raad klimt de dokter zelf in de boom, grijpt de vogel bij de nek ... en dan glijdt de ladder weg. Terwijl het lichaam van haar echtgenoot nog warm is, meldt Florentino zich al. Hij wordt het huis uitgegooid, maar daarna ontstaat er een diepgaande briefwisseling. En ten slotte, na meer dan een halve eeuw, nodigt Florentino, inmiddels directeur van een rederij, haar uit om zich samen in te schepen. Op de *Nieuwe Trouw*, een soort Mississippi raderboot, reizen ze naar een nieuwe bestemming. Maar, ze zijn dan wel samen op een schip, van intimiteit is nog geen sprake. Daarvoor moet Florentino een list verzinnen. Dat is de cholera. Bij aankomst laat hij de kapitein alle passagiers uitschepen, de gele choleravlag wordt gehesen en hij laat de kapitein koers zetten naar de beginhaven. Wanneer ze het beginpunt naderen, vraagt de kapitein wanhopig wat hij *nu* weer moet doen. “Zonder met zijn ogen te knippen”, zei Florentino, “laten we steeds rechtdoor, rechtdoor, rechtdoor varen” ... “En tot wanneer denkt u dat wij kunnen doorgaan met dit vervloekte heen en weer varen?” vroeg de kapitein hem. Florentino Ariza had het antwoord al drieënvijftig jaar, zeven maanden en elf dagen en nachten klaar. “Ons leven lang.”

Zo eindigt de roman. Wat zien we als we het boek lezen als metafoor voor interculturele communicatie? Fermina staat voor de *monocultuur*. Ze vertegenwoordigt culturen die gevangen zijn van de eigen regels. Ze praktiseert niet alleen deze regels, maar is er tegelijkertijd slachtoffer van. Ooit werd ze verliefd op een buitenstaander. Het leven van Florentino vertegenwoordigt de multiculturele valkuil, het *boutique multiculturalisme*. Het andere accepteert men zolang de verschillen niet diepgaand zijn en *mij* verplichten te veranderen. Van de 622 relaties die Florentino heeft gehad, is er geen die bevredigend is, geen die gevoed is door concentratie.

Hoe ontsnapt *zij* aan de eenzaamheid van de monocultuur, *hij* aan de grenzeloze vluchtigheid van het multiculturele verlangen? Het geheim is de boot, de kapitein (*Samaritano* in het verhaal) én de cholera. De boot staat voor de derde oever van de rivier, de kapitein zorgt dat dit zo blijft. De boot vaart onder de vlag van de cholera: ze zijn tot elkaar veroordeeld en *willen* dat ook zijn.

Naast de *plaats* vinden we nog een paar dingen. De maskers moeten vallen: de nieuwe intimiteit vergt dat de oude lijven zich ontkleden voor elkaar. Dat doen ze ook, in het volle licht. Dan zijn er zijn brieven die haar de liefde laten zien als een staat van genade. En de kleine dingen: hij maakt zich mooi voor haar, en zij ziet het! Ze huilt en hij ziet haar tranen. De eindeloze kwetsbaarheid van beiden. ‘Ik ruik naar oude vrouw’, zegt ze ergens, en hij ruikt het. Als hij wegloopt bedenkt hij dat hij zelf naar oude man ruikt en dat zij hem met hetzelfde mededogen geroken moet hebben als hij haar. Maar dan misschien wel het belangrijkste element in dit verhaal. In cultuurstudies spreekt men veel over bereidheid tot interactie. In het verhaal van Márquez is dit het kleine gebaar van liefde. Ze zijn voor het eerst samen in de donkere hut op het schip. Het moet er nu van komen, – zij in de zeventig, hij in de tachtig! Het angstzweet breekt hem uit. Wie begint, hoe pak ik dit aan? Dan volgt een van de meest prachtige scènes uit het boek: ‘Toen strekte hij zijn ijskoude vingers uit in de duisternis, zocht op de tast de hand van de ander in de duisternis en ontdekte *dat die al op hem lag te wachten.*’

Tot zover de interpretatie van *Liefde in tijden van cholera*. Het kleine gebaar van liefde, het gesprek over wat het *delen* van leven en sterven kan inhouden, de derde oever van de rivier – het zijn elementen die leiden naar degene wiens naam deze leerstoel draagt.

→ **Afb. 1 Dom da Paz**

Dom Hélder Câmara, Dom da Paz

Dom Hélder Câmara – bisschop van de armen – was aartsbisschop van een van de armste regio's van Brazilië. Met Pelé is hij in de jaren '60 en '70 de bekendste Braziliaan ter wereld. Het zijn de hoogtijdagen van het tweede Vaticaans Concilie en van de Theologie van de Bevrijding. Het zijn ook de hoogtijdagen van de talrijke militaire dictaturen in Latijns Amerika.

Terugblikken op het leven van Câmara is de vraag stellen wie hebben nu, vanuit de kerk, in deze donkere tijden van verdwijningen en martelingen, werkelijk verzet geboden? Câmara was er een van. Zijn verzet was nooit bitter. Zijn wapens waren teksten uit de christelijke traditie, hoop en veel humor. Staat u mij toe u een van de vele anekdotes te vertellen die over hem de ronde doen. Op zekere avond klopt een wanhopig gezin bij hem aan. Een van

hen was gearresteerd en werd op dat moment in de politiebarakken gemarteld. De bisschop belt onmiddellijk naar het hoofd van de politie en zegt: "Met Dom Hélder. Jullie houden mijn broer vast". De politieman, verrast, stottert: "Uw broer eminentie?". "Ja zeker, we hebben wel verschillende namen, maar we zijn zonen van dezelfde vader". Daarop verontschuldigt de commissaris zich en beveelt de vrijlating van de man.

→ **Afb. 2 Eredoctoraat Câmara VU**

Ook al werd hij in eigen land monddood gemaakt, het historisch effect van het optreden van Câmara is enorm geweest, ook in Nederland. In 1975 verleent de VU hem een eredoctoraat en in 1985 wordt door VU en de huidige Radboud Universiteit de leerstoel voor vrede en gerechtigheid Dom Hélder Câmara ingesteld, die vandaag opnieuw en met een nieuwe dynamiek geïnaugureerd wordt.

Grondnoties van de bevrijdingstheologie zijn Câmara dierbaar. Terugblikkend ziet we niet alleen *gedateerde* uitspraken, maar ook nuance en anticipatie op wat komt. Al in 1971 onderstreept Câmara het belang van *fair trade*. 'De vader van alle geweld, *geweld 1*, is de wijze waarop de internationale handel is georganiseerd,' schrijft hij. In diezelfde jaren spreekt hij over de verschrikking van de Oorlog der Religies, de diepste tragedie van alle. Hij spreekt over interreligieuze dialoog en het betrekken van teksten uit *Heilige Boeken* bij vragen van gerechtigheid en vrede. Hij is zelf weldadig oecumenisch. Ik citeer:

'Ik ben gek op het woord van het Evangelie dat "velen verzameld zullen worden uit Oost en West...". In het huis van de Vader zullen we Boeddhisten ontmoeten en joden, Moslims en Protestanten en, waag ik te zeggen, zelfs een paar katholieken.'

Nieuw onderzoeksterrein

Câmara was geen wetenschapper. Hij gaf aanzetten tot onderzoek. Daaruit is nu de ruimte gesmeed waarbinnen nieuw, relevant onderzoek kan plaatsvinden. Câmara zou er van gesmuld hebben: kleine groepen staan centraal; het gesprek over heilige teksten; de directe interactie tussen Noord en Zuid en het kleine gebaar van liefde.

Naast onderwijs en het tweejaarlijks uitnodigen van gastdocenten uit de Derde Wereld, concentreert de leerstoel zich op twee zaken: *praktijk* en *theorievorming*. De *praktijk* zal bestaan uit het bijeenbrengen van groepen gewone lezers van bijbelverhalen. Kleine groepen lezers uit vaak radicaal verschillende contexten lezen *samen* hetzelfde bijbelverhaal en raken daarover in gesprek met elkaar. Eerst leest men de tekst in de eigen situatie, dan scheept men zich in en leest het verhaal nog een keer, nu door de ogen van de partnergroep en in gesprek daarmee. *Theorievorming* zal gestalte krijgen op het snijpunt van heilige teksten en hun effect op huidige lezers, een terrein waar we eigenlijk maar heel weinig van weten. De *hypothese* zal getoetst worden of en onder welke voorwaarden het intercultureel lezen van bijbelverhalen, niet tot verdriet en destructie, maar juist tot transformatie en perspectiefwisseling leiden kan.

De uitdaging

Ik neem u mee naar het onderzoeksveld van de leerstoel. De uitdaging waar we op in willen gaan is de volgende. In alle disciplines die zich met het verstaan van teksten bezighouden wordt ervan uitgegaan dat lezen bij lezers iets teweeg brengt. In de sociolinguïstiek en de empirische literatuursociologie spreekt men wel over verhalen als dragers van potentieel

gedrag. De tekst is een veld van gedragsmogelijkheden en vraagt om onderzoek naar de empirische lezer. In de theologie, in het bijzonder de bijbelwetenschappen, is de empirische lezer een grote afwezige. Dat is bijzonder omdat juist binnen de christelijke traditie toeëigening door nieuwe lezers niet maar een gehoopt resultaat van lezen is, het is een eis. Zonder effect wordt de bijbeltekst een kadaver, lezen autopsie en versteent de traditie. Dat hier geen onderzoek gedaan wordt is ook daarom merkwaardig omdat *heel* de joods-christelijke traditie laat zien diep doordrongen te zijn van het belang van een bondgenootschap tussen de oude tekst en nieuwe lezers. Het is vooral in de Derde Wereld waar het belang van dit bondgenootschap de laatste decennia opnieuw is ontdekt. Maar ook daar geldt dat juist het *gebrek* aan empirisch onderzoek heeft geleid tot allerlei romantische en essentialistische uitspraken over hoe onder de armen de Bijbel gelezen wordt en de urgentie van ons onderzoek in feite alleen maar accentueert: als je pretendeert dat bijbellezen goed is voor mensen en bijdraagt aan bevrijding, kijk dan ook hoe dat werkt en hoe je dat kunt *laten* werken.

De ene tekst en de vele culturen

De omvang van het onderzoeksterrein noopt tot grote bescheidenheid. Wel is er sprake van een unieke onderzoekssituatie: er is niet alleen geen ander boek met zoveel lezers, er is geen ander boek dat tegelijkertijd gelezen wordt door zoveel *verschillende* mensen in zulke radicaal *verschillende* contexten. Duizelingwekkend is de ontdekking van de *hermeneutische* dimensie van dit gegeven en de mogelijkheden die dit biedt voor interculturele geloofscommunicatie.

Empirische hermeneutiek in intercultureel perspectief?

Empirische hermeneutiek – gericht op lezers van bijbelteksten – in een interculturele setting? Dat vraagt om afbakening en helderheid.

Het label *empirisch* verwijst naar de *descriptieve* dimensie van deze hermeneutiek.

Empirische hermeneutiek wil de ruimte betreden waar het *behaviour potential* van de tekst geoperationaliseerd wordt en wil kijken naar wat mensen met bijbelteksten doen. Voor een gedetailleerde beschrijving van een reeds ontwikkeld coderingssysteem verwijs ik naar de uitgebreide versie van deze rede.

Het label *intercultureel* is niet maar iets exotisch, maar staat voor de *normatieve* dimensie. Intercultureel is hier een *ethisch* geladen begrip. Onder intercultureel verstaan we een opdracht, een minimaal normatief criterium voor goed (bijbel)lezen. Wat ik hiermee bedoel licht ik toe aan de hand van inzichten van Procee en Levinas.

Procee gebruikt in zijn studie over transculturele moraal het begrip excentriciteit. Voor de hermeneutiek kan dit begrip als volgt vruchtbaar gemaakt worden. Mensen zijn niet alleen *product* van hun bijbelinterpretatie, maar ook producent. Hoe fundamentalistisch of reproductief interpretaties van de Schrift ook zijn, vertolkers vallen nooit hiermee geheel samen. Lezers kunnen hun eigen interpretatie objectiveren en kennis nemen van andere interpretaties. Wat geldt voor transculturele moraal kan ook voor de hermeneutiek gelden, namelijk dat de beide maatstaven: 'niet uitsluiting' en 'de bereidheid interactie te bevorderen' een minimaal normatief criterium zijn voor goed bijbellezen. Normatief omdat het aangeeft waarin de kwaliteit van interpretaties gelegen is, namelijk in het verwelkomen van het vreemde en het besef van eigen onvolkomenheid. Interpretaties verschillen in de

mate waarin ze van 'vreemde' interpretaties willen leren. Hoe meer ze dat doen, des te waardevoller zijn ze.

Levinas bepaalt ons bij de ethische aspecten van deze laatste conclusie. Waar uitsluiting plaatsvindt en waar niet naar interactie met het vreemde gezocht wordt, is de ethiek van de interpretatie in het geding. Respect voor het vreemde is de grondslag van *Levinas'* werk. Het vreemde, dat wat zich manifesteert *buiten mijn horizon*, moet welkom geheten worden. Waarom? Omdat het vreemde, de ander, het enige is wat mij af kan houden van mijn permanente verlangen naar totaliteit, naar beheersing.

Zoals bekend, staan bij *Levinas* twee basisbegrippen tegenover elkaar. Tegenover het onvoltooide (*infini*) staat totaliteit. Het *infini* is het verwelkomen van de ander. Totaliteit is de ander als vijand zien. Totaliteit is niet alleen destructief, maar ook onwaar. Totaliteit ontmenselijkt en wist het bijzondere uit. Veelstemmigheid wordt geofferd, altijd met een beroep op de objectieve, maar in feite *zelf gevonden* betekenis van teksten. Onvoltooid (*infini*) is bij *Levinas* niet een vaag begrip. Het heeft te maken met het overschrijden van grenzen. Rijkdom in interpretatie is niet van tevoren gegeven, maar wordt voortgebracht waar de eigen, contextgebonden interpretatie die van de ander ontmoet en waar het verlangen zich openbaart de veelkleurigheid van de tekst niet te reduceren tot louter het eigene. Veelstemmigheid is niet armoede, maar juist een tribuut aan de voortgaande ontvouwing van het betekenispotentieel van teksten. Daarbij kan geen lezer gemist worden, zeker niet de wees, de weduwe en de vreemdeling.

Er is *nog* een ethisch aspect. Hoe veelkleurig de Bijbel ook is, het is een religieus-*ethische* traditie en gericht op 'de ander, 'een andere plaats' en 'een andere manier'. Mozes trekt het beloofde land niet binnen, anderen doen dat. Lezen van bijbelverhalen impliceert verantwoordelijkheid voor de actualisering van *deze* inhoud, eenvoudigweg omdat *deze* traditie zich in het gesprek over recht en gerechtigheid wil verwerkelijken. De vertolker die deze verantwoordelijkheid niet wil ontlopen, kan dan ook niet veilig langs de zijlijn blijven staan.

Organiseer confrontatie

De ontmoeting met het vreemde is bepalend voor rijkdom in interpretatie. Het kost echter moeite, zo blijkt altijd weer, vervuld te zijn van een permanente verantwoordelijkheid voor het lezen 'met' anderen. Ontmoeting moet georganiseerd worden. Welnu, het is juist daarom dat we zo hechten aan de metafoor van de bootreis en willen dat groepen zich inschepen om aldus culturele diversiteit als hermeneutische factor vruchtbaar maken. In ons label *intercultureel* staat 'inter' daarom voor confrontatie, *cultureel* voor de ruimte waar de mentale programmering van mensen sterk bepaald wordt, de *bijbeltekst* oriënteert de ontmoeting en geeft er diepte aan.

Gewone Lezers

Ik heem u mee naar de wereld van gewone lezers van bijbelverhalen. Eerst een paar portretten.

→ **Afb. 3: Dit is Maruge, de oudste leerling ter wereld, uit Kenya.** In schooluniform, met korte broek. Hij is 88 jaar. Toen in 2003 gratis basisonderwijs werd geïntroduceerd in Kenya, greep Maruge zijn kans. Zijn motief: 'Ik vermoedde dat een prediker de Bijbel niet goed begreep. Daarom wilde ik zelf leren lezen.'

→ **Afb.: 4: Een groep uit Nederland: met laptop, koffie en blocnotes**

→ **Afb. 5: Een groep uit Ghana**

→ **Afb.: 6 El Salvador, mannengroep.** Het onderschrift luidt: ‘Carlos (de Samaritaanse vrouw) wordt aangeraakt door Francisco (Jezus). De anderen lachen en maken grappen.’

→ **Afb.: 7 Een groep uit Bolivia, met geschenken van de Nederlandse partnergroep** (Let op de gele plastic tas links onderaan: Blijvend Scherpe Prijzen) [Foto: Víctor Huacani]

→ **Afb.8: Een groep Koreaanse studenten**

Het centrale verhaal

Dit zijn ze dus, de gewone lezers die ons veld van onderzoek bevolken. De meeste foto's zijn afkomstig uit een groot internationaal project dat nu mede vanuit de leerstoel voortgezet wordt. Vele honderden lezers uit meer dan 25 landen lezen één bijbelverhaal, namelijk Joh.4, de ontmoeting tussen Jezus en een vrouw uit Samaria bij een waterput. De verschillen zijn diepgaand. Hij stelt haar een vraag, er begint een gesprek en het verhaal loopt uit op diepgaande transformatie van allen, behalve de leerlingen.

Alteriteit operatief

We verzamelden 3000 pagina's 'volkse lezing' van hetzelfde bijbelverhaal. Het laat zien wat Levinas met *infini* en de postmodernisten met disseminatie bedoelen. De confrontatie ermee is overweldigend. Het bepaalt de onderzoeker bij het eschatologisch karakter van bijbel lezen. Men vindt diversiteit in alles. Het vermogen van teksten lezers langs een afgebakend pad te leiden, blijkt beperkt. De Samaritaanse vrouw wordt op wel 20 manieren ingekleurd, 'levend water' op wel 50 verschillende manieren. Cultuur speelt overal een belangrijke rol. Sommige groepen zien niets opvallends in het feit dat een man en een vrouw alleen zijn, daar bij die put, op het heetst van de dag. Een Indiase groep voelt dit als heel bijzonder. Men leest het verhaal als een ontmoeting tussen een man uit een hoge kaste en een *outcast* vrouw. In India is het volstrekt ongebruikelijk dat twee mensen uit heel verschillende groepen apart met elkaar een *gesprek* hebben – zonder schreeuwen, zonder bevelen!

Gemakkelijk kan men zich verliezen in een microscopische analyse van factoren die verschillen bepalen. Interculturele hermeneutiek heeft mijns inziens echter vooral tot taak lezers inzicht te geven in de mate waarin zij gevangen zijn van dominante leestradiaties, ze de mogelijkheid bieden die tradities te objectiveren en ze in staat te stellen een heilzaam antwoord te bieden op verschillen. Het is van belang verschillen te zien in hun hermeneutische betekenis, namelijk als een tribuut van de ene tekst aan de vele individuele lezers *en* als een tribuut van de vele individuele lezers aan de ene tekst.

Trauma verwerking

‘Dit is niet alleen een leerproces, het is ook een genezingsproces, spiritueel en fysiek’, zegt een groep Zuid-Afrikaanse vrouwen over gemeenschappelijk bijbel lezen. De uitspraak legt een dieptedimensie bloot van gezamenlijk bijbel lezen. Wat geldt voor contextuele

theologieën in het algemeen, namelijk dat men deze misschien wel in de eerste plaats als traumaverwerking moet zien, geldt ook voor contextueel bijbellezen: de kleine groep is een plaats waar genezing geschiedt en waar wordt bijgedragen aan posttraumatische *groei*. Nieuwe *spiritualiteit*, empathie en bereidheid tot verzet zijn er de karakteristieken van.

‘Met wie identificeer je je’, vraagt men in een Salvadoraanse vrouwengroep die bezig is met het verhaal van die eenzame weduwe die maar steeds tevergeefs naar die rechter gaat? ‘Met de weduwe,’ antwoordt de groep, ‘want zij rust niet tot er recht is gedaan... precies zoals ons comité (voor de mensenrechten, HdW), waarvan iedereen zegt dat dat nu maar eens op moet houden ... maar er is nog geen recht gedaan! Hoe kunnen wij ons dan stilhouden?’

Interculturele hermeneutiek: de asymmetrie

Wanneer bijbelteksten gelezen worden in een interculturele setting, is er *nog* een geschenk dat teksten lezers aanreiken. Het is de opdracht na te denken over de ongelijkheid in de wereld.

Een Boliviaanse groep meldt: ‘Alle deelnemers komen uit de krottenwijken van El Alto en La Paz. Alle deelnemers zijn arm en behoren tot Indiaanse groeperingen. Deze wijken missen de basisvoorwaarden voor normaal leven.’ Een Nederlandse partnergroep schrijft: ‘We leven in een vrij land waar vrijheid van meningsuiting heel belangrijk is. De privacy hoog staat genoteerd. We zijn rijk, kunnen veel op vakantie gaan en hebben daar ook tijd voor...’.

Daar waar alteriteit – nu in sociaal-economische zin – zich manifesteert als asymmetrie, wordt de ethische dimensie van het intercultureel lezen van religieuze teksten dramatisch onderstreept. Dramatisch omdat in dit proces de ander niet een vage, objectiveerbare categorie blijft, maar men elkaar ontmoet, men elkaars gezicht ziet, men elkaars naam begint uit te spreken:

*‘Wij zijn benieuwd’, schrijft een groep uit El Salvador aan de Nederlandse partnergroep, ‘hoe jullie onze Spaanse namen uitspreken. Wij spreken **jullie** namen uit precies zoals ze geschreven zijn.’*

Rare dingen...

Ontsnappen gewone lezers via het interculturele gesprek aan de kracht van heersende leestradiities? Doen ze rare dingen op de boot? Gezien vanuit het perspectief van fundamentalistische vormen van lezen doen ze inderdaad uiterst vreemde dingen. Men verwelkomt de ander als *epifanische* ruimte. Mensen schrijven brieven aan wildvreemden, sturen foto's, nodigen ze uit. Mensen laten hun maskers vallen. Men springt op van vreugde wanneer een reactie van de partnergroep wordt ontvangen. Soms is sprake van een *ecumenical honeymoon*. Vooroordelen worden bijgesteld, men leert om te gaan met verschillen, en inderdaad, traumatische ervaringen worden gedeeld.

Een klein gebaar van liefde

Er valt nog een intrigerende vraag te beantwoorden. Wat hebben we gevonden met betrekking tot de relatie tussen interpretatie en het handelen van mensen? Het antwoord is: heel weinig! In de 3000 pagina's materiaal vonden we slechts één voorbeeld dat het lezen

direct tot actie leidt: een Ghanese groep die, ter bescherming van vrouwen als de Samaritaanse, een comité tegen de polygamie opricht. Wel zien we heel veel op het niveau van 'we zouden moeten...', 'binnenkort gaan we ...'. De implicatie hiervan is: denk klein en bescheiden over het effect van het lezen van heilige teksten en stel de relatie tussen tekst en handelen niet als een één op één relatie voor. Vaak is de tekst allang tot lakei geworden van de intenties die de lezers toch al had.

We vonden ook dat de kracht van heersende leestradiaties vaak groter is dan die van de tekst. De interculturele ontmoeting is juist ook daarom belangrijk, omdat de tekst opnieuw bij het gesprek over de praxis betrokken wordt. Immers, verschillen nopen tot opnieuw lezen, maken de relatie met de dominante leestradiatie losser en plaatsen de boodschap van de tekst in het perspectief van het handelen ter wille van de bevrijding van de ander.

De krokodil leeft in het water en toch ademt hij

Is er ook voor de professionele bijbellezer plaats op de boot met de gele vlag? En hoe werkt dat dan, een liefdesrelatie tussen professionele lezers van de Bijbel en die andere die op een andere plaats en heel anders lezen? Ik klamp aan bij wat in de antropologie methodologisch ludisme wordt genoemd. De hermeneutische parallel laat zich als volgt formuleren. De vaak bestaande spanning tussen professionele en spontane lezers van bijbelteksten, die elkaar maar al te vaak verwijten niets van de tekst te snappen, kan via de notie spel opgelost worden. Spel is een kritisch, deconstructivistisch begrip, want het ontluistert macht. Spel doorbreekt de opvatting dat tussen tekst en lezer een subject – object verhouding zou bestaan, en beschouwt daarom ook de exegese als spel. Wanneer men zowel het spontane verstaan *als* de exegese bezieet vanuit de optiek van het spel, dan is methodologisch ludisme in hermeneutische zin te definiëren als het vermogen om achtereenvolgens om te gaan met radicaal verschillende manieren waarop de betekenis van een bijbeltekst wordt geconstrueerd, te doorgronden van welke spelregels men gebruik maakt en te analyseren op welke wijze deze complementair zouden kunnen zijn.

Op de Derde Oever van de Rivier

Honderden voorbeelden uit ons materiaal maken duidelijk hoe belangrijk ook een ontmoeting tussen gewone en professionele lezers op de boot kan zijn. Ik geef een voorbeeld.

– In zijn dissertatie heeft Van Veldhuizen laten zien hoe tot de jaren '80 een leesmogelijkheid van Joh.4 stelselmatig onbenut blijft in de commentaren: het verhaal te lezen als een verlovingsverhaal. Pas na de publicatie in 1981 van Robert Alter's bekende studie *The Art of Biblical Narrative* wordt nieuwtestamentici de mogelijke parallel met bv. Gen.24 duidelijk en begint men te spreken over Joh.4 als *comic romance*, *love-story* en over *Jesus as lover*. Als men ziet hoe vruchtbaar het verlovings-perspectief is, dan kan men alleen maar verzuchten: hadden Bultmann, Schnackenburg en vele, vele andere professionele lezers bij wie dit perspectief compleet ontbreekt, zich maar *even* ingescheept bij al die groepen Zuid-Afrikaanse, Nederlandse, Indiase en Braziliaanse gewone lezers die al bij een *eerste blik* Joh.4 als verlovingsverhaal hadden ontdekt! Zo zegt een groep vrouwen uit Kwazulu Natal direct: 'zij, de Samaritaanse, wil dat andere mannen haar zien en verliefd op haar worden, ze wil mannen betoveren.' 'Maar', zo voegt een andere vrouw toe, 'het lijkt wel of Jezus ook *op haar* verliefd is geworden. Waarom heeft Hij anders zijn leerlingen weggestuurd om boodschappen te doen'?!'

Intercultureel bijbellezen als missionaire en ontwikkelingsstrategie

Binnen de Protestantse Kerk in Nederland en de Nederlandse Zendingsraad, mede-initiatiefnemers van het internationale project waaraan ik refereerde, worden de mogelijkheden van intercultureel bijbellezen als een missionaire strategie steeds meer erkend. Het blijkt een ruimte waarin gezocht wordt naar een verlost en bevrijd menszijn, naar een verzoende pluraliteit. Gewone gelovigen zijn hier de bemiddelaars. Zending wordt luisteren en je kunt er thuis volop aan meedoen, ook met de burens die tot Migrantenkerken behoren.

Ik meen dat deze vorm van het betrekken van de oerbronnen van de christelijke traditie bij het gesprek over vrede en gerechtigheid ook voor ontwikkelingsorganisaties van belang kan zijn. Tegenover reductie – de ander wordt steeds tot maar één aspect van zijn of haar bestaan gereduceerd: de armoede, de ziekte, de vervolging – komt de volheid van levensverhalen. Mensen op het Noordelijk halfrond worden van toeschouwer deelnemer. Niet alleen wat onderscheidt, maar ook wat verbindt kan zich manifesteren; plaatsen van strijd die eerder voor elkaar onzichtbaar waren, worden samengebracht. Dromen, hoop en de kracht die mensen, juist in situaties van apert lijden, aan bijbelverhalen ontleen, worden gedeeld.

Wanneer de liefde weer een baas heeft

Terwijl de *Nueva Fidelidad*, de *Nieuwe Trouw*, over de rivier vaart en spoedig geen andere bestemming zal hebben dan het voeden van de liefde, is Florentino in de hut van Fermina. Behalve die ijsskoude hand, is er verder nog geen contact geweest. Fermina voelt zich rustig en zijn aanwezigheid alsof ze heel haar leven al met hem gedeeld heeft, maar ze heeft ondraaglijke oorpijn. Florentino ziet het en trekt zich terug. Ik citeer: 'Al bij de deur van de hut probeerde hij afscheid te nemen met een kus, maar ze keerde hem haar linkerwang toe. Hij drong aan terwijl zijn ademhaling al sneller ging, en ze bood hem haar andere wang met de koketterie van een schoolmeisje. Daarop drong hij voor de tweede maal aan. Toen ontving ze hem op haar lippen, ze ontving hem met een diepe siddering, die ze trachtte te verstikken met een lach die ze sinds haar huwelijksnacht vergeten was. "Mijn God," zei ze, "wat doe ik gek op schepen"'.

Het verhaal van de ontmoeting op het schip en dat van de ontmoeting bij de bron vertonen opvallende parallellen. Ook Jezus en de Samaritaanse doen rare dingen. De leerlingen, die nergens bij zijn of blij om zijn – haar ook niet accepteren – zien het. Ze vinden *Jezus'* gedrag daar bij de bron hoogst vreemd. Wanneer ze terugkomen van de boodschappen 'verbaasden ze zich er over dat Hij met een vrouw in gesprek was, maar niemand durfde te vragen: "Wat doe je?," of "Wat bespreek je met haar?"' (vs.27). Maar ook *zij* doet rare dingen. Zij, die op het heetst van de dag alleen naar de put was gegaan, gemeden door allen, allen mijndend. Het is alsof haar de kolder in de kop is geslagen. Ze laat die kruik (!) achter, ze *rent* terug naar haar familie, de dorpelingen, en als een bruid die zojuist haar bruidegom ontmoet heeft, zegt ze tegen hen: 'Kom kijken naar wie alles van mij weet.'

→ **Afbeelding 9 Hari Santosa: De glimlach bij de bron.**

Kennelijk zijn voor diepgaande, grensoverschrijdende ontmoetingen een paar factoren cruciaal: kwetsbaarheid, de maskers die vallen, een derde plaats, – we hebben ze uitvoerig besproken. Maar de meeste is het kleine gebaar van liefde: het besef dat er geen andere plaats is waar ons vermogen tot liefhebben tot bloei kan komen dan de ander, er voor zorgen dat de liefde weer een baas heeft. Het kleine gebaar van liefde: de hand die klaarligt, een vraag die gesteld wordt, of, in de woorden van Dom Helder: ‘een blik, een gebaar van vrede en vriendschap, een glimlach.’

Het is merkwaardig hoezeer onder ons, intens bezig als we zijn met het multiculturele debat, die glimlach ontbreekt. Ik hoop dat praktijk en theorievorming van deze leerstoel kunnen bijdragen aan het bewijs van de kracht van dergelijke kleine gebaren van liefde.

Woorden van dank

Het is gebruikelijk om aan het eind van een inaugurele oratie een woord van dank te spreken tot bij de bijzondere leerstoel betrokken instanties. Ik doe dat graag en met grote nadruk. Ik dank het bestuur van de Stichting Dom Helder Cămaraleerstoel mij op deze leerstoel benoemd te hebben. Ik beschouw het als een eer verbonden te zijn aan een leerstoel die de naam draagt van hem die zovelen heeft weten te inspireren. Ik hoop op waardige wijze deze lijn voort te kunnen zetten.

De faculteit der godgeleerdheid/VU, de Vereniging VU-Windesheim, de Protestantse Theologische Universiteit, het Nederlands Bijbelgenootschap en de afdeling Zending van ICCO&Kerkinactie ben ik zeer erkentelijk voor het feit dat zij verbonden willen zijn met het werk dat vanuit deze leerstoel wordt verricht. Dat ook de ontwikkelingsorganisaties Solidaridad, Cordaid, Oikos en dan ook CMC Mensen met een Missie tot het bestuur zijn toegetreden, is bijzonder. Het belang van religie in ontwikkelingsprocessen wordt net ontdekt. Dat zelfs de Bijbel daar een rol in zou kunnen spelen, is een vermetele gedachte. Daarom ben ik u dankbaar voor uw moed en verbeeldingskracht. Ik hoop de komende jaren de relevantie van deze leerstoel ook voor u te kunnen bewijzen. Samen bent u als bestuur een teken van hoop voor de oecumene.

Graag wil ik ook U, curatoren, bedanken. Veel verwacht ik van onze gesprekken – waar sprake is van een vrije, interdisciplinaire ruimte, blijken dat altijd weer de beste te zijn. U bent geïnspireerde en inspirerende collega's.

Een bijzonder woord van dank verdient de voorzitter van het bestuur, dr. Roelf Haan. Zonder zijn inzet was deze leerstoel niet van een zachte, maar langdurige slaap gered. Zijn drijfveer is geweest de overtuiging dat vanuit deze leerstoel nieuwe bondgenootschappen gesmeed kunnen worden en dat zo *iets* bijgedragen kan worden aan het verzachten van het leed van zovelen. Voor deze overtuiging ben ik hem bijzonder dankbaar.

Wat als een kostbare vogel hoog uitstijgt boven wat hier vandaag gebeurt, is de aanwezigheid van mijn kinderen, dragers van de herinnering aan hen beiden die hier vandaag ook hadden moeten zijn.

Ik dank u voor uw aanwezigheid.